

MFO 2.0

Demokracja w erze cyfrowej

PODRĘCZNIK 06

Eko-aktywizm w internecie

Jak działać ekologicznie online bez ulegania dezinformacji

Ten podręcznik łączy aktywizm środowiskowy z krytycznym myśleniem: jak odróżniać dane od ekościemy i mobilizować ludzi do działania.

Dofinansowane przez
Unię Europejską

**SŁOWEM
W TWARZ**

Projekt w ramach Erasmus+ Młodzież - Działania partycypacyjne młodzieży (KA154-YOU)

Podręcznik 06

Eko-aktywizm w internecie

Jak działać ekologicznie online bez ulegania dezinformacji

Ten podręcznik łączy aktywizm środowiskowy z krytycznym myśleniem: jak odróżniać dane od ekościemy i mobilizować ludzi do działania.

Ta strona jest tekstowym odpowiednikiem okładki: zawiera najważniejsze informacje, które na pierwszej stronie są przedstawione graficznie.

Spis treści

Mapa podręcznika

Poniższa mapa pokazuje układ materiału: od krótkiego wejścia w temat, przez część główną, aż po ćwiczenia i plan działania.

START

Jak korzystać z tego podręcznika

- Cele uczenia się
- Słowniczek roboczy

CZĘŚĆ GŁÓWNA

Wstęp

1. Schemat skutecznego eko-aktywizmu: dane → komunikat → presja → zmiana
2. Greenwashing — ekościema pod lupą
3. Dezinformacja klimatyczna — kłamstwa, które blokują zmianę
4. Slacktivism — poczucie działania bez działania
5. Polaryzacja ekologiczna — poza podziałem „eko-szaleniec” vs „dinozaur”
6. Transformacja energetyczna na Śląsku — co się dzieje
7. Narzędzia eko-detektywa
8. Co możesz zrobić — praktyczny przewodnik

Przydatne zasoby

WARSZTAT I WDROŻENIE

Część ćwiczeniowa

- Scenariusz pracy 90 minut
- Ćwiczenie prowadzone
- Projekt końcowy
- Rubryka oceny pracy
- Plan wdrożenia po zajęciach
- Checklista przed oddaniem pracy
- Pytania do rozmowy
- Miejsce na notatki

Zakończenie

Wskazówka: w wersji cyfrowej korzystaj także z panelu nawigacji po nagłówkach w edytorze tekstu.

Jak korzystać z tego podręcznika

Ten podręcznik łączy aktywizm środowiskowy z krytycznym myśleniem: jak odróżniać dane od ekościemy i mobilizować ludzi do działania.

Proponowany rytm pracy

Najlepiej czytać ten materiał aktywnie: najpierw zrozum pojęcia, potem przećwicz narzędzie na przykładzie, a na końcu zaplanuj własne działanie.

- Czytaj z ołówkiem: podkreślaj decyzje, narzędzia i przykłady.
- Po każdej większej części zatrzymaj się przy pytaniu kontrolnym.
- Nie kończ na wiedzy: wykonaj kartę pracy i mini-projekt.

Cele uczenia się

- rozpoznawać greenwashing i dezinformację klimatyczną
- sprawdzać ekologiczne deklaracje firm i instytucji
- unikać slacktivismu, który zastępuje realne działanie
- planować mały, konkretny krok aktywistyczny
- łączyć komunikację online z działaniem lokalnym

Słowniczek roboczy

Pojęcie	Jak rozumieć je w praktyce
Greenwashing	tworzenie fałszywego wrażenia ekologiczności
Dezinformacja klimatyczna	fałszywe lub mylące informacje o klimacie i rozwiązaniach
Slacktivism	symboliczna aktywność online, która nie prowadzi do realnego efektu
Certyfikat	zewnątrzne potwierdzenie spełnienia określonych standardów
Działanie lokalne	konkretny krok w społeczności, miejscu lub instytucji

Wstęp

Śląsk to miejsce, w którym ekologia i gospodarka zderzają się na co dzień. Kopalnie, huty, ciepłownie — ale też czujniki jakości powietrza, alarmy smogowe i jeden z największych programów likwidacji kopciuchów w Europie. To region, który zna obie strony debaty ekologicznej z pierwszej ręki.

Internet dał eko-aktywizmowi niespotykaną dotąd siłę: możliwość zbierania danych, docierania do tysięcy ludzi i organizowania presji społecznej bez budżetu, biura czy formalnej organizacji. Jednocześnie dał narzędzia firmom, które udają ekologię (greenwashing) i grupom, które celowo szerzą dezinformację klimatyczną.

Ten podręcznik uczy rozróżniać te trzy zjawiska — i pokazuje, jak prawdziwy eko-aktywizm online prowadzi do realnej zmiany.

1. Schemat skutecznego eko-aktywizmu: dane → komunikat → presja → zmiana

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „1. Schemat skutecznego eko-aktywizmu: dane → komunikat → presja → zmiana” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

Prawdziwy eko-aktywizm — ten, który faktycznie coś zmienia — opiera się na czteroetapowym schemacie:

DANE. Wszystko zaczyna się od danych. Nie od emocji, nie od opinii — od mierzalnych, weryfikowalnych informacji. Rybnicki Alarm Smogowy (RAS) zaczął od zamontowania czujników jakości powietrza. Dane z czujników były publiczne — każdy mógł sprawdzić, jak wygląda powietrze w jego dzielnicy. To nie była opinia „jest brudno” — to były konkretne liczby: stężenie PM10, PM2.5, liczba dni z przekroczeniem norm.

KOMUNIKAT. Same dane nie wystarczą — trzeba je przetłumaczyć na język zrozumiały dla ludzi, którzy nie czytają raportów naukowych. RAS robił to przez media społecznościowe, lokalne portale, ulotki. Komunikat był prosty i bezpośredni: „Twoje dziecko oddycha tym, co sąsiad spala w kotle.”

PRESJA. Dane + komunikat tworzą presję społeczną na decydentów. RAS składał petycje, skargi, zawiadomienia do prokuratury, współpracował z mediami ogólnopolskimi. Presja nie musi być agresywna — może być systematyczna, konsekwentna i oparta na faktach.

ZMIANA. Efekt: uchwała antysmogowa w województwie śląskim, programy wymiany kopciuchów, ponad 5400 zlikwidowanych pieców w samym Rybniku, ponad 250 milionów złotych inwestycji w czyste ogrzewanie, spadek ze 100 do 16 dni smogowych rocznie. Polski Alarm Smogowy — którego RAS współtworzył — dotarł do finału nagrody Earthshot Prize, ekologicznego odpowiednika Nobla.

Ten schemat jest replikowalny. Raciborski Alarm Smogowy powtórzył model RAS. Inicjatywy w innych miastach — również. Klucz: dane jako fundament, nie emocje jako substytut.

2. Greenwashing — ekościema pod lupą

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „2. Greenwashing — ekościema pod lupą” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

Greenwashing (po polsku: ekościema, zielone mydlenie oczu) to praktyka polegająca na tworzeniu fałszywego wrażenia ekologiczności — przez firmy, marki, a czasem i polityków. Celem nie jest ochrona środowiska, lecz poprawa wizerunku lub zwiększenie sprzedaży.

Skala zjawiska. Badania wskazują, że około 70% polskich konsumentów wybiera produkty deklarowane jako „ekologiczne” bez weryfikacji tych deklaracji. To ogromny rynek dla firm, które chcą WYGLĄDAĆ ekologicznie, nie BĘDĄC ekologicznymi.

Pięć sygnałów greenwashingu:

Puste hasła. „Eco”, „natural”, „green”, „przyjazny dla planety” — bez żadnych konkretnych danych. Ile CO₂ zaoszczędzili? Jaki certyfikat mają? Jakie standardy spełniają? Hasło bez danych to marketing, nie ekologia.

Ukryta prawda. Firma chwali się jednym „ekologicznym” produktem — kolekcją z recyklingu, opakowaniem z papieru — podczas gdy reszta produkcji jest równie brudna jak zawsze. Jeden ekologiczny produkt z 10 000 to nie transformacja — to dekoracja okna wystawowego.

Brak dowodów. „Nasze opakowanie jest w 100% z recyklingu” — ale nie podają certyfikatu, nie wskazują audytora, nie publikują danych. Prawdziwe firmy ekologiczne CHWAŁĄ SIĘ certyfikatami i audytami, bo to ich przewaga konkurencyjna. Brak dowodów = brak zaufania.

Mniejsze zło. „Ekologiczne papierosy w biodegradowalnym opakowaniu” — dalej papierosy. „Tańszy lot z offsetem CO₂” — dalej lot. Greenwashing mniejszego zła odwraca uwagę od fundamentalnego problemu.

Fałszywe certyfikaty. Logo, które wygląda oficjalnie, ale nikogo nie certyfikuje. Certyfikat, który firma przyznała sobie sama. Szukaj niezależnych, rozpoznawalnych certyfikatów (FSC dla drewna, EU Ecolabel, Fairtrade) — nie wymyślonych ikon z zieloną etykietą.

Prawo walczy z greenwashingiem. Dyrektywa UE ECD (Empowering Consumers for the Green Transition) z 2024 roku zakazuje pustych deklaracji ekologicznych i zobowiązuje firmy do potwierdzania twierdzeń ekologicznych niezależnymi certyfikatami. To oznacza, że w najbliższych latach firmy będą musiały albo przestać kłamać, albo ponosić konsekwencje prawne.

3. Dezinformacja klimatyczna — kłamstwa, które blokują zmianę

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „3. Dezinformacja klimatyczna — kłamstwa, które blokują zmianę” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

Dezinformacja klimatyczna to celowe rozpowszechnianie fałszywych lub wprowadzających w błąd informacji o zmianach klimatu, ich przyczynach i rozwiązaniach. Na Śląsku — w sercu transformacji energetycznej — temat ten jest szczególnie gorący.

Popularne narracje dezinformacyjne i fakty:

„Pompy ciepła nie działają w mrozy.” To półprawda. Starsze modele pomp ciepła traciły wydajność w bardzo niskich temperaturach. Nowoczesne pompy ciepła typu powietrze-woda działają wydajnie do -25°C, co potwierdzają certyfikaty i testy w krajach skandynawskich, gdzie zimy są surowsze niż w Polsce.

„Panele słoneczne zanieczyszczają bardziej niż węgiel.” To fałsz, wielokrotnie obalony. Analiza cyklu życia (LCA) paneli słonecznych pokazuje, że w ciągu 25–30 lat pracy panel produkuje wielokrotnie więcej energii, niż zużyto na jego produkcję. Emisje CO₂ z fotowoltaiki są kilkanaście razy niższe niż z węgla.

„Ekologowie chcą zabrać Śląskowi węgiel.” To uproszczenie ignorujące plany transformacji, osłony socjalne i programy przekwalifikowania. Każdy poważny plan odejścia od węgla — w tym polski — zawiera mechanizmy wsparcia dla pracowników i regionów. Pytanie nie brzmi „czy transformacja”, lecz „jak sprawiedliwa transformacja”.

„Klimat zmieniał się zawsze.” Prawda — ale tempo obecnych zmian jest bezprecedensowe w historii geologicznej, a ich korelacja z emisjami CO₂ z działalności człowieka jest potwierdzona przez 97% klimatologów. To jak powiedzieć „pożary zdarzały się zawsze” w odpowiedzi na kogoś podpalającego budynek.

Kto rozpowszechnia dezinformację klimatyczną? Grupy interesów związane z przemysłem paliwowym (udokumentowane kampanie takich firm jak ExxonMobil, które przez dekady finansowały badania podważające naukę o klimacie, mimo że ich własne wewnętrzne raporty potwierdzały wpływ człowieka na klimat). Politycy, dla których „obrona węgla” to łatwy kapitał wyborczy. Anonimowe konta w mediach społecznościowych, które mogą być elementem zorganizowanych kampanii dezinformacyjnych.

4. Slacktivism — poczucie działania bez działania

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „4. Slacktivism — poczucie działania bez działania” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

Slacktivism (od „slack” — leniwy + „activism”) to zjawisko, w którym ludzie angażują się w „aktywizm” online na minimalnym poziomie — lajkują post, udostępniają petycję (nie podpisując jej), zmieniają zdjęcie profilowe na „zieloną ramkę” — i czują, że zrobili coś ważnego. Problem: poczucie aktywizmu ZASTĘPUJE faktyczne działanie.

Dlaczego slacktivism jest problemem: daje ulgę emocjonalną bez efektu materialnego. Badania wskazują, że osoba, która „wsparta” sprawę symbolicznym gestem (lajk, share), jest MNIEJ skłonna do podjęcia realnego działania — bo jej potrzeba „zrobienia czegoś” została już zaspokojona.

Jak odróżnić slacktivism od aktywizmu: Aktywizm wymaga wysiłku. Podpisanie petycji (nie udostępnienie, lecz podpisanie). Napisanie maila do radnego. Udział w konsultacjach społecznych. Wolontariat. Zbiórka danych. Lajk to nie wysiłek — to gest.

To nie znaczy, że media społecznościowe są bezużyteczne. Są potężnym narzędziem MOBILIZACJI — ale mobilizacja to dopiero początek. Post na Instagramie może skłonić 50 osób do podpisania petycji — i WTEDY jest użyteczny. Sam w sobie, bez następnego kroku — jest slacktivismem.

5. Polaryzacja ekologiczna — poza podziałem „eko-szaleniec” vs „dinozaur”

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „5. Polaryzacja ekologiczna — poza podziałem „eko-szaleniec” vs „dinozaur”” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

Internet dzieli ludzi na obozy — i debata ekologiczna nie jest wyjątkiem. Z jednej strony „eko-szaleńcy”, z drugiej „węglowe dinozaury”. Ale rzeczywistość jest bardziej skomplikowana niż jakikolwiek mem.

Górnik z Jastrzębia, który ogrzewa dom pompą ciepła, nie jest „dinozaurem” — jest człowiekiem, który pracuje w jednym systemie i jednocześnie adaptuje się do nowego. Nastolatek ze strajku klimatycznego, który codziennie dojeżdża samochodem rodzica, nie jest hipokrytą — jest człowiekiem żyjącym w systemie, który nie daje mu alternatywy. Życie jest pełne sprzeczności i to jest normalne.

Na Śląsku ekologia to nie abstrakcja — to konkret. To kwestia pracy rodziców i dziadków. To kwestia tożsamości regionu. To kwestia strachu o przyszłość. Szanowanie tego kontekstu — i prowadzenie rozmowy ZE sobą, nie PRZECIW sobie — jest warunkiem jakiegokolwiek zmiany.

6. Transformacja energetyczna na Śląsku — co się dzieje

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „6. Transformacja energetyczna na Śląsku — co się dzieje” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

Rybnik przechodzi jedną z najbardziej widocznych transformacji w regionie: plan transformacji energetycznej do 2040 roku, koncepcja Rybnickiego Okręgu Wodorowego (nawiązanie do historycznego Rybnickiego Okręgu Węglowego), inwestycje w OZE, fotowoltaikę, termomodernizację budynków.

Jastrzębie-Zdrój mierzy się z przyszłością Jastrzębskiej Spółki Węglowej — największego europejskiego producenta węgla koksowego.

Racibórz ma aktywny Raciborski Alarm Smogowy, wzorowany na rybnickiej inicjatywie.

Cały region objęty jest uchwałą antysmogową, siecią czujników jakości powietrza (Syngeos, SmogLab, Kanarek) i programami dotacji na wymianę ogrzewania (Czyste Powietrze).

7. Narzędzia eko-detektywa

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „7. Narzędzia eko-detektywa” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

SmogLab.pl — dane o jakości powietrza z całej Polski, mapy, alerty.

Kanarek / Syngeos — lokalne czujniki jakości powietrza.

Google Scholar — sprawdzanie, czy „badanie” cytowane w poście naprawdę istnieje.

Demagog.org.pl — weryfikacja twierdzeń ekologicznych polityków.

EU Ecolabel / FSC / Fairtrade — certyfikaty, które NAPRAWDĘ coś znaczą (w odróżnieniu od firmowych „eko” logotypów).

Dyrektywa ECD 2024 — prawo UE zakazujące pustych deklaracji ekologicznych.

8. Co możesz zrobić — praktyczny przewodnik

Cel tej części

Przeczytaj tę sekcję tak, aby na końcu umieć wyjaśnić, co temat „8. Co możesz zrobić — praktyczny przewodnik” zmienia w twoim sposobie działania online lub w grupie.

- Zaznacz jedną definicję lub zasadę, którą warto zapamiętać.
- Dopisz własny przykład z życia szkoły, miasta albo internetu.
- Zapisz jedno pytanie, które warto zadać przed podjęciem działania.

Jako konsument: Sprawdzaj deklaracje ekologiczne — 5 sygnałów greenwashingu. Szukaj certyfikatów (FSC, EU Ecolabel, Fairtrade), nie „zielonych” logotypów. Pamiętaj, że najekologiczniejszy produkt to ten, którego nie kupujesz (redukcja konsumpcji > „eko” konsumpcja).

Jako obywatel: Sprawdź jakość powietrza w swojej okolicy (SmogLab.pl). Zgłoś kopciucha (aplikacja miejska lub straż miejska). Weź udział w konsultacjach społecznych dotyczących planu zagospodarowania, transportu, energetyki. Podpisz (nie tylko udostępnij) petycję.

Jako twórca treści: Jeśli piszesz o ekologii — podawaj źródła. Nie bądź kolejnym slacktywistą wrzucającym „zielone” posty bez substancji. Pokaż dane. Pokaż efekt. Pokaż, co KONKRETNIE odbiorca może zrobić.

Przydatne zasoby

- **SmogLab.pl** — dane o jakości powietrza
- **Demagog.org.pl** — weryfikacja twierdzeń
- **scholar.google.com** — publikacje naukowe
- **ec.europa.eu/environment/ecolabel** — EU Ecolabel
- **klimat.rp.pl** — serwis klimatyczny Rzeczypospolitej
- **naukaoklimacie.pl** — polski portal naukowy o klimacie

Opracowanie przygotowane w ramach projektu MFO 2.0 — warsztaty kompetencji cyfrowych i obywatelskich dla młodzieży subregionu rybnickiego.

Pytanie po lekturze części głównej

Wybierz jeden fragment, który można od razu zamienić w działanie. Co zrobisz inaczej po tej lekcji?

- Jakie dane potwierdzają ekologiczne twierdzenie?
- Czy działanie online prowadzi do następnego kroku poza kliknięciem?
- Kto może być sojusznikiem w lokalnej sprawie środowiskowej?

Część ćwiczeniowa

Scenariusz pracy 90 minut

Czas	Etap	Co się dzieje
0-10 min	Start i diagnoza	Krótką rozmowa: co uczestnicy już wiedzą, czego się obawiają i gdzie spotykają temat w praktyce.
10-30 min	Pojęcia i przykłady	Praca z częścią główną podręcznika: definicje, pierwszy przykład, wspólne doprecyzowanie pojęć.
30-55 min	Analiza przypadku	Małe grupy wybierają przykład i sprawdzają go przez pytania z checklisty.
55-75 min	Projekt działania	Uczestnicy tworzą mini-rozwiązanie: komunikat, plan reakcji, kartę weryfikacji albo szkic kampanii.
75-90 min	Podsumowanie	Każda grupa pokazuje jeden wniosek, jedno ryzyko i jeden następny krok po zajęciach.

Ćwiczenie prowadzone

Wykonaj je indywidualnie albo w małej grupie. Celem nie jest perfekcyjna odpowiedź, tylko przejście przez cały proces myślenia.

- Znajdź przykład reklamy lub posta z deklaracją eko.
- Wypisz obietnicę: co dokładnie twierdzi nadawca?
- Sprawdź dowody: dane, certyfikat, metodologia, niezależne źródło.
- Oceń, czy to rzetelny komunikat, półprawda czy greenwashing.
- Zaproponuj jedno działanie, które odbiorca może wykonać lokalnie.

Projekt końcowy

Przygotuj mini-audyt greenwashingu: trzy przykłady, dowody, ocena i krótka edukacyjna odpowiedź dla rówieśników.

Rubryka oceny pracy

Kryterium	Do poprawy	Dobrze	Bardzo dobrze
Rozumienie pojęć	definicje są mylone lub używane przypadkowo	pojęcia są użyte poprawnie w większości przykładów	pojęcia są użyte precyzyjnie i pomagają wyjaśnić problem
Praca ze źródłami	brakuje źródeł albo są niejasne	źródła są wskazane i częściowo porównane	źródła są dobrane świadomie, porównane i ocenione
Zastosowanie w praktyce	wniosek jest ogólny i trudny do wykonania	wniosek wskazuje możliwe działanie	wniosek prowadzi do konkretnego, mierzalnego kroku
Współpraca i komunikacja	wypowiedź jest chaotyczna lub jednostronna	grupa przedstawia stanowisko i słucha pytań	grupa jasno pokazuje proces, decyzje i ograniczenia

Plan wdrożenia po zajęciach

Następne 7 dni

Podręcznik ma prowadzić do działania. Po zajęciach wybierzcie mały krok, który można wykonać bez dużego budżetu i bez czekania na idealne warunki.

- Dzień 1: wybierzcie jeden problem związany z tematem „Eko-aktywizm w internecie”.
- Dzień 2: zbierzcie jeden przykład, jedną daną i jedną opinię osoby zainteresowanej.
- Dzień 3: przygotujcie wersję roboczą rozwiązania lub komunikatu.
- Dzień 4-5: pokażcie wersję roboczą dwóm osobom i zbierzcie uwagi.
- Dzień 6-7: poprawcie materiał i zdecydujcie, gdzie zostanie wykorzystany.

Checklista przed oddaniem pracy

- nie ufaj ogólnym hasłom bez danych i certyfikatów
- sprawdzaj, czy firma pokazuje całość wpływu, nie tylko jeden produkt
- łącz post z konkretnym CTA
- mierz efekt: podpisy, zgłoszenia, udział, zmiana zachowania
- dbaj o rzetelność, bo błędne dane osłabiają sprawę

Pytania do rozmowy

1. Jakie dane potwierdzają ekologiczne twierdzenie?
2. Czy działanie online prowadzi do następnego kroku poza kliknięciem?
3. Kto może być sojusznikiem w lokalnej sprawie środowiskowej?

Miejsce na notatki

Zakończenie

Najważniejszym efektem pracy z podręcznikiem nie jest zapamiętanie wszystkich pojęć, lecz umiejętność użycia ich w realnej sytuacji: w rozmowie, w internecie, w klasie, w projekcie społecznym albo w działaniu lokalnym.

Wróć do checklisty po kilku dniach. Jeśli potrafisz wykonać większość punktów bez zaglądania do materiału, ten moduł spełnił swoje zadanie.